

Is de Grauwe Klauwier bezig met een voorzichtige opmars in de Nederlandse duinen?

Bert van der Kruis

Inleiding

Vorig jaar sprak Hans Vader in zijn artikel over het eerste broedgeval van de Grauwe Klauwier sinds veertig jaar in de Amsterdamse Waterleidingduinen zijn hoop uit om in het daaropvolgende jaar opnieuw broedende klauwieren in dit gebied te mogen vaststellen (Vader 2006). Zijn hoop is enigszins bewaarheid geworden, niet met een broedgeval in de waterleidingduinen, maar met een succesvolle broedpoging in Klein Olmen in de Kennemerduinen, Nationaal Park Zuid-Kennemerland (NPZK). Dit artikel schetst het verloop van dit broedgeval en geeft een overzicht van de huidige status van Grauwe Klauwier in de Hollandse duinen.

De Grauwe Klauwier: een korte introductie

De Grauwe Klauwier broedt tegenwoordig met nog slechts 160-200 paar in Nederland (Geertsma & Esselink, 2002). Circa een derde deel van de Nederlandse populatie komt voor rekening van het Bargerveen in Zuidoost-Drenthe. In de Nederlandse duinen raakte de soort aan het einde van de twintigste eeuw zo goed als uitgestorven. Grauwe Klauwieren zijn gebaat bij min of meer halfopen landschappen met een gevarieerde vegetatie. Een goede vertegenwoordiging van doornstruweel is daarbij van belang. Naast dekking bieden deze struwelen nestgelegenheid. Tevens vereisen Grauwe Klauwieren en leefgebied met een grote verscheidenheid aan (grote) insecten en kleine gewervelde dieren die van cruciaal belang zijn als voedselbron voor zowel oudervogels als hun jongen. Een opvallend onderdeel van het foerageergedrag van Klauwier-achtigen is het aanleggen van voedselvoorraden. Prooidieren worden daartoe aan doornen en stekels van struiken en zelfs aan prikkeldraad gespietst. 's Ochtends vroeg als er nog weinig insecten actief zijn, of in perioden van slecht weer, is er dan direct voedsel beschikbaar.

Een overzicht van de waarnemingen

Op zondag 27 mei 2007 fietst Rob Effern 's avonds over het schelpenpad door Klein Olmen (kilometerhok 24-28-25) en treft met enig tegenlicht een vogel aan ongeveer ter grootte van een Merel. Al gauw blijkt dat hij naar een mannetje Grauwe Klauwier kijkt (zie figuur 1). Even later ben ik ook aanwezig en ontdek een vrouwtje Grauwe klauwier. Opwinding maakt zich van ons meester als het mannetje zich bij het vrouwtje vervoegt met een hommel in zijn snavel en deze aan haar aanbiedt. Het vrouwtje laat zich deze avances allemaal welgevalen en accepteert geregeld een prooi in het uurtje van onze aanwezigheid. Zou hier sprake kunnen zijn van broedindicerend gedrag? Het gedrag van beide vogels lijkt duidelijk op paarvorming te wijzen: voorzichtig af en toe een zangstrofe van het mannetje naast allerlei zachte pruttelgeluidjes, het aanbieden van prooien aan het vrouwtje, het met regelmaat op een vaste plek wegduiken door het vrouwtje. Ook de periode van het jaar past prima in het plaatje.

Na een klein halfuurtje passeert boswachter Coen van Oosterom, aan wie we onze waarnemingen melden. Onzeker over de eventueel te verwachten toeloop besluiten we het nieuws niet via de VZK e-mail groep en andere media te verspreiden. Aan Hans Groot, samensteller van de waarnemingenrubriek in de Fitis, vragen we advies hoe we het beste kunnen handelen. We besluiten om de waarneming stil te houden en de eventuele ontwikkelingen af te wachten. Wel wordt de waarneming door Hans in kleine kring bekend gemaakt, onder andere aan de inventarisatiemedewerkers van aangrenzende gebieden.

De volgende ochtend zijn we in alle vroegte opnieuw ter plekke. Al bij aankomst, en nu onder prima lichtomstandigheden, laat het mannetje zich bewonderen op een hoge uitkijkpost in een iel exemplaar van de Amerikaanse Vogelkers. De vogel toont zich gematigd actief. In eerste instantie is het vrouwtje nergens te bekennen. Pas na een klein halfuurtje verschijnt ze, maar veel minder prominent aanwezig dan het mannetje. Steeds als ze een uitval naar een prooidier onderneemt verdwijnt ze, min of meer verborgen in het duindoornstruweel. Opnieuw zien we dat het mannetje regelmatig prooien aan het vrouwtje aanbiedt. Het mannetje laat zich weinig horen en heeft het vooral druk met zijn jachtvluchten. Deze worden steeds in hetzelfde grazige stuk duingrasland gemaakt, vlakbij waar het vrouwtje zich naar ons idee in het dichte duindoornstruweel verschuilt.

In de weken die volgen laat het vrouwtje zich nog maar zelden zien en als dat al het geval is, dan min of meer verborgen en kortstondig foeragerend. Het mannetje wordt bij ieder bezoek waargenomen, steeds binnen een afstand van circa honderd meter van de vermoedelijke neststruik. Meestal zit hij op de uitkijk in twee wat hoger opgaande Amerikaanse Vogelkersen.

Helaas zijn juist deze bomen recentelijk omgezaagd in het kader van het bestrijden van Amerikaanse Vogelkers in de Kennemerduinen.

Op donderdag 5 juli horen Rob en ik bedelgeroep van tenminste twee jongen, terwijl beide oudervogels druk bezig zijn met het aanvoeren van voedsel. Steeds duiken ze op dezelfde plek het duindoornstruweel in. De bevestiging van een geslaagd broedgeval krijgen we van René Kriek. Op zondag 8 juli ziet hij tenminste twee jongen die door beide oudervogels gevoerd worden. René hoort ook een derde jong bedelen nabij de vermoedelijke nestplaats. Op maandag 9 juli zien Rob en ik drie jongen gevoerd worden door het ouderpaar. De jongen zijn prima vliegvlug en bewegen zich binnen een ruime straal van circa 50 meter rondom de plek waar we het nest vermoeden.

Op woensdag 11 juli brengen boswachter Ruud Prins en Stef Waasdorp van stichting Bargerveen een bezoek aan de broedlocatie. Beiden treffen de twee oudervogels aan en 3 jongen van ongeveer 20 dagen oud. Het nest wordt niet gevonden. Wel weet Stef circa 10 braakballen te verzamelen in de buurt van de nestlocatie. Deze zijn door Marten Geertsma (eveneens van stichting Bargerveen) geanalyseerd op prooisamenstelling. De resultaten hiervan worden verderop besproken. Na overleg met Piet Veel, beheerder van het gebied wordt besloten dat het geslaagde broedgeval bekend gemaakt kan worden. Dat gebeurt op 14 juli via VZK.

Broedlocatie in Klein Olmen

De broedlocatie wordt aan de oostkant doorsneden door een wandel- en een ruitpad van Klein Olmen richting het Vogelmeer. De westkant wordt begrensd door een noord-zuidwaarts liggende hogere duinrug. De begroeiing bestaat grotendeels uit dicht duindoornstruweel met enkele hoger opgaande struiken en kleine bomen, onder andere Amerikaanse Vogelkers, Liguster, Kardinaalsmuts, Vlier, Egelantier, Hondсроos en Meidoorn. De oost- en noordkant worden begrensd door duingrasland met daarin verspreid optredende kleine eilanden van Kruipwilg en Duindoorn. Het grazige gedeelte is redelijk bloemrijk, met soorten als Dauwbraam, Paardebloem, Duinkruiskruid, Duinviooltje en Gewone Rolklaver. Aan de oostkant van het schelpenpad is het terrein meer geaccidenteerd met enkele zandige op het zuidwesten gesitueerde hellinkjes. Deze open plekken zijn van groot belang voor zich opwarmende insecten en hagedissen.

Figuur 1. Grauwe Klauwier man (boven) en vrouwtje met jong (onder) op de nestlocatie in Klein Olmen. René Kriek.

In februari 2003 is het betreffende gebied stevig onder handen genomen, onder andere door de vegetatie te klepelen. Sindsdien wordt het grazige gedeelte ieder najaar gemaaid en wordt het maaisel afgevoerd. Daarnaast wordt het gebied sinds maart 2005 extensief begraasd door Schotse hooglanders, Konikpaarden en IJslandse pony's. (meded. Ruud Prins en Hubert Kivit). Er is dan ook volop mest aanwezig. De letterlijke vruchten hiervan zijn de overblijfselen van enkele Mestkevers die terug gevonden werden in de verzamelde braakballen.

De broedlocatie valt niet in een inventarisatieplot in het kader van broedvogelonderzoek (BMP). Wel is in opdracht van onder andere PWN in 2004 door medewerkers van SOVON een integrale broedvogelkartering in het nationaal park Zuid Kennemerland uitgevoerd. Sinds twee jaar worden in het nationale park ook broedvogelinventarisaties gedaan ten behoeve van de nieuwe broedvogelatlas van Noord-Holland. Van alle geplagde plots wordt de vegetatieontwikkeling gevolgd. In 2005 heeft bureau EGG Consult daartoe een vegetatiekartering uitgevoerd. Daarnaast wordt tweemaal per jaar een integrale konijntelling gehouden. Op de grazige stukken werd bij ieder bezoek een tiental Konijnen gezien.

Voedselonderzoek aan de hand van braakballen

Zoals in het artikel van Hans Vader (2006) wordt uiteengezet, doet Stichting Bargerveen onder andere vergelijkend onderzoek naar de broeden voedsel ecologie van in duinen broedende Grauwe Klauwieren. Dit onderzoek wordt gedaan in het noorden van Denemarken (Jutland, Skagen), waar in nagenoeg onaangetaste duinen een gezonde populatie Grauwe Klauwieren voorkomt en die als referentie geldt voor het onderzoek dat in Nederland loopt.

Een belangrijk deel van dit onderzoek naar voedsel keuze bestaat uit het verzamelen en analyseren van braakballen. Hiermee kan vastgesteld worden welke prooidieren in het broedgebied voorkomen en welke prooi soorten het meest gegeten worden. Ook kan gekeken worden naar de verschillen in dieet tussen ouders en jongen. Wanneer er voldoende braakballen verzameld zijn (bij voorkeur meer dan 100 stuks) kan ook een vergelijking gemaakt worden met andere broedgebieden. Eerder is op die manier vastgesteld dat in duingebieden met een slecht voedselaanbod zowel het aantal prooi soorten als de prooigrootte gemiddeld genomen kleiner zijn. Vooral bij aanhoudend slecht weer kan dit er toe leiden dat in dit soort gebieden weinig of geen jongen vliegvlug worden.

Tabel 1. Overzicht prooidieren aan de hand van 10 braakballen, gevonden bij het broedgeval van de Grauwe Klauwieren in de Kennemerduinen in 2007 (tabel: Marten Geertsma, Stichting Bargerveen).

Prooigroep	Individuen	Soorten
Kevers:		
Meikever-achtigen	47	2
Mestkevers	8	2
Loopkevers	4	2
Snuitkevers	3	3
Aaskevers	2	2
Pilkevers	1	1
Kniptorren	1	1
Totaal:	66	13
Vliesvleugeligen:		
Hommels	21	2
Mieren	5	3
Wespen	1	1
Overig	4	4
Totaal:	31	11
Overig groepen:		
Libellen	3	3
Sprinkhanen	3	2
Wantsen	2	2
Oorwormen	1	1
Spinnen	1	1
Miljoenpoten	1	1
Muizen	1	1
Totaal:	12	11

Hoewel de tien verzamelde braakballen eigenlijk niet genoeg zijn om stellige conclusies te kunnen trekken over het menu van onze vogels, geven ze in combinatie met waarnemingen in het veld wel een eerste beeld van de (voedsel)geschiktheid van het gebied. Vlak na de ontdekking van de vogels hebben we de vogels – met name het mannetje – voornamelijk hommels zien vangen. René Kriek zag op 12 juni dat het mannetje vooral kevers pakte. In de braakballen zijn de resten van 109 individuele prooidieren gevonden, afkomstig van 34 soorten (zie tabel 1). Op een niet nader te determineren muis na betroffen dit allemaal ongewervelde dieren, met name kevers en vliesvleugeligen (vooral hommels). Deze groepen scoorden zowel in aantal individuen als in aantal soorten het hoogst. Wel moet aangetekend worden dat van goed verteerbare prooien (zoals rupsen en spinnen) in braakballen vaak geen herkenbare delen worden teruggevonden. Het Rozenkevertje (*Phyllopertha horticola*, een Meikever-achtige), was met maar liefst 39 exemplaren de meest gevonden soort. Uit

de tabel blijkt dat er opvallend veel variatie is in prooigrootte: van piepkleine mieren tot aan grote sprinkhanen en libellen.

Uit een vergelijking met eerder onderzoek van de Stichting Bargerveen in de Deense duinen blijkt dat er een redelijk grote overeenkomst is in de variatie aan soorten en het type prooien. In de Deense duinen is de Kleine Junikever (*Anomala dubia*) de belangrijkste prooi-soort, die ook bij het paartje uit de Kennemerduinen in redelijke aantallen (8) werd gevonden. Deze eveneens Meikever-achtige, waarvan de larven één tot twee jaar ondergronds tussen de wortels van Helmplanten leven, gedijt vooral in weinig vergraste, zandige zeereepduinen. De volwassen kevers komen op warme, zonnige dagen vaak massaal uit het zand tevoorschijn, waarna ze uitzwormen over het gebied, op zoek naar struiken (met name wilgen) om te foerageren en zich voort te planten. De verwante maar veel kleinere Rozenkever lijkt iets minder eisen te stellen en komt ook in de binnenduinen relatief veel voor. Zoals de naam al doet vermoeden leeft de volwassen Rozenkever vooral van bloemen van roos-achtigen (waaronder Bramenbloesem), maar ook kruidachtige planten worden bezocht.

Overige waarnemingen in Zuid-Kennemerland in 2007

Op zaterdag 2 juni 2007, een kleine week na de ontdekking van het paartje in Klein Olmen zat een mannetje Grauwe Klauwier in Groot Olmen even ten noorden van het Vogelmeer in een Meidoorn. Na het zien van dit mannetje heb ik direct het al aanwezige paartje gecontroleerd. Beide oudervogels zaten op hun bekende stek. Bij terugkomst vertelde medewaarneemster Anneke Tanja kortstondig een tweede op een vrouwtje Grauwe klauwier lijkende vogel te hebben gezien. Direct roept zich de vraag op of er sprake zou kunnen zijn van een tweede broedpaartje. Naar later zal blijken heeft Jan Wijker samen met een kennis, in de eerste week van juni op precies dezelfde plek dagelijks een mannetje Grauwe klauwier gezien. Hij heeft echter nooit een vrouwtje waargenomen en of het mannetje vaak roepend en zingend aanwezig was – een indicatie voor ongepaard zijn – is niet bekend.

Op zondagavond 22 juli, ruim twee weken na het uitvliegen van de drie jongen van het paartje in Klein Olmen, is in Groot Olmen ter hoogte van de Bruid van Haarlem op een Meidoorn een zingend mannetje aanwezig, hevig getreiterd door een groepje Kneuen. In dezelfde struik is ook een juveniele vogel kortstondig aanwezig. Af en toe maakt het mannetje een glijvlucht over het daar aanwezige ruiterspad. Opvallend was dat het mannetje gewoon door bleef zingen en zich weinig aantrok van het hevig agerende groepje Kneuen. Navraag bij Marten Geertsma leert dat mannetjes later in het seizoen vaak weer opnieuw gaan zingen, vooral bij paartjes met oudere vliegvlugge jongen.

Diezelfde avond tref ik Jan Wijker die zijn verhaal vertelt over de waarnemingen van begin juni. Deze waarnemingen in aanmerking nemend zou je bijna geneigd zijn aan een tweede broedgeval te denken, hoewel het belangrijk is te melden dat het eerste nest – op zegge en schrijve een kilometer afstand – dan al ruim twee weken is uitgevlogen en dat er die avond geen Grauwe Klauwieren meer op de nestlocatie zijn aangetroffen. Van andere waarnemingen in Klein Olmen rondom die datum is mij niets bekend. Op 27 juli ziet Ben Sleeman een mannetje en een juveniele vogel in Groot Olmen. De laatste Grauwe Klauwier werd daar door Pim de Nobel op 23 september gezien. In de duinen van Denemarken verlaten klauwierenfamilies vanaf drie tot vier weken hun broedlocatie. Soms vertrekken ze al eerder om enkele honderden meters verder te gaan zitten, Dat heeft waarschijnlijk te maken met de voedselsituatie die beperkend kan worden op de broedlocatie (meded. Marten Geertsma).

Eerdere waarnemingen in nationaal park Zuid-Kennemerland

Na het laatste zekere broedgeval in 1982 in Middenheerenduin Geelhoed et al., 1998), worden nagenoeg jaarlijks Grauwe Klauwieren waargenomen in het nationaal park Zuid-Kennemerland. In het kader van dit artikel voert het te ver om een volledige opsomming te geven. Een waarneming van Tom van Spanje tijdens de broedvogelinventarisatie van het nationaal park op 19 juni 2004 (meded. Hubert Kivit) is echter zeer opmerkelijk. Hij trof een solitair vrouwtje Grauwe Klauwier aan in precies hetzelfde kilometerhok als waar het broedgeval van 2007 plaatsvond. Tom heeft toen helaas geen mannetje waargenomen. Gezien de periode en het feit dat vrouwtjes nagenoeg nooit alleen in het broedseizoen worden waargenomen, is een broedgeval in dat jaar niet ondenkbaar. Voor zover ik kan nagaan zijn er in het broedseizoen in 2005 en 2006 geen waarnemingen gedaan in het in het gebied. Wel werd door Ruud Luntz op 19 september 2005 een Grauwe Klauwier in Middenheerenduin aangetroffen.

Discussie

In het werkgebied van de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland is voor het tweede opéénvolgende jaar succesvol gebroed. Het feit dat er de laatste vijftientig jaar geen broedgeval is gedocumenteerd in het nationaal park Zuid-Kennemerland maakt deze hervestiging in de Kennemerduinen extra bijzonder (Geelhoed et al., 1998). Ook in de duinen bij Castricum is dit jaar voor het derde achteréénvolgende jaar een broedgeval geconstateerd (meded. Rienk Slings). Dat betekent dat er in de Noord-Hollandse duinen zowel in 2006 als in 2007 tenminste twee broedgevallen hebben

plaatsgevonden. Zou het dan echt zo zijn dat de Grauwe Klauwier weer vaste voet aan het verkrijgen is in de duinen van West-Nederland? En is deze ontwikkeling dan het directe gevolg van het huidige beheer op de desbetreffende broedlocaties? De belangrijkste oorzaak van het verdwijnen van Grauwe Klauwieren uit de Nederlandse duinen is de vergrassing en daardoor het verdwijnen van voldoende voedsel. Begrazing door zowel grote (runderen en paarden) en kleine (Konijnen) zoogdieren is dan ook van groot belang voor de hervestiging van Grauwe Klauwieren in de Nederlandse duinen. Het is goed mogelijk dat recente begrazingsprojecten hebben bijgedragen aan de voorzichtige terugkeer van de soort.

Grauwe Klauwieren staan erom bekend dat ze plaatstrouw kunnen zijn. Vooral volwassen mannetjes keren bij succesvol broeden terug naar de oude broedlocatie (meded. Marten Geertsma). De kans is dus reëel aanwezig dat er in Klein Olmen ook in 2008 weer een paartje tot broeden komt. In aansluiting hierop verzoekt de Stichting Bargerveen om alle waarnemingen van (broedverdachte) Grauwe Klauwieren in de duinen zo spoedig mogelijk te melden. In overleg met de beheerder van het gebied zal gekeken worden naar de mogelijkheden het broedproces zo goed mogelijk te volgen en aanvullend voedselonderzoek te doen. Waarnemingen kunnen het best worden doorgegeven aan Stef Waasdorp (e-mail: stefwaasdorp@gmail.com of tel.: 06-54268041).

Al met al was 2007 weer een enerverend jaar voor de Grauwe Klauwier in onze regio. Laten we hopen, om met de wens van Hans Vader te besluiten, dat we nu jaarlijks onze Grauwe Klauwieren kunnen bijschrijven!

Dankwoord

Rob Effern bedank ik voor zijn eerste waarneming, en verder dank ik (in alfabetische volgorde) Jaco Diemeer, Steve Geelhoed, Hans Groot, Hubert Kivit, Ruud Prins en Rienk Slings voor hun bijdragen, adviezen en naspeuringen. Stef Waasdorp van Stichting Bargerveen wordt bedankt voor het verzamelen van de braakballen en René Kriek dank ik voor het beschikbaar stellen van zijn foto's. Mijn speciale dank gaat uit naar Marten Geertsma van Stichting Bargerveen. Marten heeft de verzamelde braakballen geanalyseerd en heeft de tekst van dit artikel aan een kritische blik onderworpen. De alinea's waarin de analyse van prooidieren besproken wordt, zijn van zijn hand.

Literatuur

- Geelhoed, S., Groot, H., Huijsstteeden, E. van, Leeuwen, G. van & Nobel, P. de (red), 1998. Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland/KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Geertsma & Esselink (Stichting Bargerveen) 2002 , Grauwe Klauwier *Lanius collurio*. Pp. 438-439, in: SOVON Vogelonderzoek 2002. Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. – Nederlandse Fauna deel 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Vader, H., 2006. Broedgeval van Grauwe Klauwier in de AW-duinen, Fitis 42(4): 174-177.